

хягаарыг хамгаалах дарга боловсон хүчин бэлтгэхэд халуун сэтгэл зүтгэлээрээ чармайн ажилласан гавьятай хүмүүс билээ. Бидний өмнө болон дараа суралцсан сурагчдаас зөвхөн хил хамгаалахад ч тэдийгүй улс, олон нийтийн байгууллагын салбарт нэр хүндээ ажилласан хүмүүс олноор тодорсон юм.

Тухайлбал, бидний өмнө суралцсан хөдөлгөрүүлэх баатар генерал Ж.Жамъян, бидний дараа тус сургуулийн тэгссэн гавьяат багш Дармаа БХЯ-ны сайд агсан генерал Авхия нарыг нэрлэж болно.

—ны сайд агсан генерал Авхия нарыг нэрлэж болно.

Тухайлбал, бидний өмнө суралцсан хөдөлгөөнийн баатар, генерал Ж.Жамъян, бидний дараа тус сургуулийг тэгссэн гавьяат багш Дармаа

БХЯ-НЫ САЙД агсан генерал Авхия нарыг нэрлэж болно.
Эх орны их дайны хүнд бэрх цагт суралцсан бидний 29 ХУН 1943
оны 3 дугаар сард Ташкентад сургуулиа төгсжэх эх орондоо ирсэн
Бидний ирмэгц маршал Х. Чойбалсан, ЗХУ-ЫН ЭПЧИН САЙД Иванов нац
хүлээн авч хунд чед тэсвэр хатуужилтай сурч хоёр орны ард ТУМЭН
хилчийн найрамдлыг бэхжүүлэхэд хувь нэмэр оруулсныг тэмдэглэн
бас бидний ядарч зудэрч байсныг анхаарч хэдий дайны чед дарга
нарт амралт өгдөггүй байсан ч бид нарт 45 хоногийн амралт өгч чай
тамхи, сарын цалингаар шагнаж байсан билээ.

БИД СҮРҮҮЛИА ГАСТЭЖ ИРЭЭД ХИЛЛИЙН ЦӨМЧИЙН СҮРҮҮЛЭХ
САЛБАРУУДАД ТОМИЛОГДОН НЭР ТЕРГТЭЙ АЖИЛСАН КОМ.

Энэ эсэвчийн замаар хорхойн ичин шөнөн буслалтад 25-ний орчны тунголаг байгаа 7 хүн байна. Бидний дотор онц сурч, эх орныхын нэг төрийн хайрлан, нийтийн дайсантай тэмцэх хэрэгт хувь нэмэр оруулж ялангуяа улсын хил хязгаарыг хамгаалах, энх цагийн хөдөлгөөн зүтгэсэн гавьяатай хүмүүс олон бий. Тухайлбал, хувьсгалт тэмцлийн

Ахмад Зүтгэлтэн Б. Цэвэгдорж, Л. Бэгэз, Аюушийн Намжил агсан, Мөнголын Уран зохиолын санд шүлэг зохиолоор хувь нэмэр оруулсан Амгаагийн Сямбалхундэв атсныг дурсан тэмдэглэж байна.

Бидний суралцаж байхад хамт байсан буюу багшилж байсан хүмүүсээс одоо сэргүүн тунгалаг байга хүмүүс өдрийн одшигийн

болжээ. Негеэ талаар тус сургууль эхлээд Харьковоос Ташкентаа дараа нь Ташкентаас Алма-Агад, дараа нь Москвад нүүсэн зэрээ

ГЭВЧ Харьковын хилдэйн цэргийн сургуульд бидний суралцаа
архивын материалыг бүрдүүлэх явдал түүэнэй болжээ.

ЗӨВГӨЛДҮҮЛСНЭЙН БААНЫН АХМАДУУДЫН
ФРУНЗИНЫ РАЙОННЫ ЗЭВСЭГТ ХҮЧНИЙ ДАЙЧИД, ХӨДӨЛМЕРИЙН АХМАДУУДЫН
ЗӨВГӨЛДҮҮЛСНЭЙН БААНЫН АХМАДУУДЫН

багш-орчуулагч байсан одоо ОХУ-ын Белгород хотод байгаа Ч.Бумбужеев нарын бидний тухай гаргасан павлахаас иштэвэл.

тус сургуульд Ц.Дэмидагва, П.Бэгз, Б.Цэвэгдорж, Б.Унгаа
Б.Дамбаасүрэн, Г.Жүгдэр, А.Мижид нар 1940 оны 12 дугаар сарын
1943 оны 3 дугаар сар хүргэл суралцах сургуулиа төгсгөөд

- 56 -

Чоо буссаныг баталж байна. Эдгээр сурагчид фашист Германын зөвлөлтийн ард түмний аугаа их эх орны дайны анхны өдрөөс 1941 оны 10 дугаар сар хүргэлт бүтэн гурван сарын туршилтуүлийн бие бүрэлдэхүүний хамт Баруун өмнөд фронтын энэхүү замын журамд шилжиж, Харьков хотыг хамгаалах болон энэхүү замын бэхжэлт хийж, агаарын дайсантай тэмцэх ажилд маш чөлөөтэй оролцож байв. Мен одор шөнийн ямар ч нөхцөлд байлаадааны албанч гарч хээрийн харуул, засадад ажиллаж дайсны энэхүү тагнуул, хорлон сүйтэгчидтэй тэмцэж байсан юм. БНМАУ-ын эзэр сурагчид Харьковт болон Ташкентад суралцах хугацаандaa энэхүү замынга баттай байж, өөрийн үргийг нэр төргэй билэгүүлэхийн эзэр эзэлшээ Узүүлж, Монгол-Зөвлөлтийн хилчдийн найрамдал, энэхүү замын эзэлшээнийгээ бэхжүүлэх, нийтийн дайсны эсрэг хамтын тэмцэлдээ хувь нэмэр оруулсан юм... ” гэжээ.

Дэлхийн II дайнд фашизмыг ялсны 50 жилийн ойг 1995 онд хуучин бүрэлдэхүүнд батаж байсан олон үндэстэн ястнууд бүх хүн энэхүү хамт өргөн тэмдэглэсэн нь эй ёсны хэрэг юм. Дайны үед энэхүү ард түмэн өөрийн ядуу зүйлүүг үл хайхран чадлынхаа хэрээр энэхүү замын болон санаа сэтгэлийн дэмжжигэтийг зөвлөлтийн армиid

ЭРГЭН САНАХАД

М.Дүнэсүрэн
Онц бөгөөд Бүрэн эрхт элчин сайд

1995 OH

1.АЗ ТУШСЭН МИНЬ

багш-орчуулагч байсан одбо ОХУ-ЫН Белогород хотод оны эзэнтэй аар зөвлөлтийн нутаг хүрч төмөр замд суухаар гарахад Ч.Бумбужеев нарын бидний тухай гаргасан лавлахаас иш татвал. Тус сургуульд Ц.Дэмидлагва, Л.Бэгэ, Б.Цэвэлдорж, Б.Гунгацаны дараах ховорчед замдаа явахад, мөн Москва очсоны Б.Дамбаасурэн, Г.Жүгдэр, А.Мижид нар 1940 оны 12 дугаар сарын 1943 оны 3 дугаар сар хүртэл суралцаж сургуулиа төгсгөөд эхийн Аварзэд, Шагдарын Бира, Мангальян Дүгэrsурэн.

Балжини Лочин, Түмбаашийн Пүрэвжап, Оюуны Хосбаяр нарыг 3ХУ-ын Олон Улсын Харилцааны Дээд Сургуульд сургаж гадаад харилцааны үндэсний мэргэжилтэн бэлтгэх анхны алхам хийсэн нь тэр билээ. Бид бараг бүгдээрээ Монгол Улсын Их Сургуулийн 2 дугаар курсэд суралцаж байсан 23-24 наасны запуучууд байсан. Одоогийн академич Ш.Бира мен сургуулийн бэлтгэл ангиас 19 настайдаа явсаа бөгөөд төгсгөж ирээд удалгүй эрдмийн ажил руу “зүгтсан” шилжсанагдах байна.

Бидний явахын өмнө Маршал Чойбалсан, Төв Хорооны Нарийн бичгийн дарга болчихоод байсан залуухан Ю. Цэдэнбал нар уулзаж манай улсын гадаад байдал гарсан их нааштай өөрчлөлтийн тухай олон улсын харицааны боловсон хүчин бэлтгэх асуудал тулгамдах зорилт болсон тухай яриад зөвлөж, захиж байсан зүйлс нь бидэнд иштэж байсан билээ.

Тэдний хэлж байсан нэг гол санааг би Мартахгүй санаж явдал. Олон улсын харилцаанд ажиллах хүн бол “хоёр патерийн тэмцлийн фронтын тэргүүн энээний байлдлагч” байх бөгөөд ялахад нь туслахаасаа “гол зэвсэг нь” аргэн мэдлэг байх болно гэгээр байсан. Сөрүүлдэхийнхээ урьталь болгохос түдгэлзэг болсон оче чуд ч Монгол Улсынхадаа үндэсний эрх алшигийн оновчтой, золбоотой хамгаалан урагшлуулсан хэргээт амжилт олохын гол тулгуур нь бат бөгөөд өргөн мэдлэг байжээ. Гэдгийг маргах хүн угий биз ээ.

Гадаад харилцааны боловсон хүчнийг бэлтгэхээр авч эхэлжээ. Энэ арга хэмжээ олон улсын шинэ нэхцэлд манай гадаад байдлын бажижуулжээд чиглэсэн олон талын шамдамгай ажиллагааны нэг бүрэлдэхүүн хэсэг нь байсан юм.

Саналгаа өөрөөр өгнө гэж яж байх билээ. Монгол улс НҮБ-ын байх маргашигий эрхээ эдлэхээр 1946 оны 6 дугаар сард шийн өгсөн нь эн тэргүүнд хийх ёстой нэг чухал алхам байсан нь эхэлсээ бас тодорхой.

Мөн оны эхээр Монгол-Зөвлөлтийн найрамдал, харилцан туслах гэрээ, эдийн засаг, соёлын талаар хамтран ажиллах тухай эзэр байгуулагдсан нь манай аюулгүй байдлын дотоод шалшулыг бататгаж, гадаад хүчин зүйлийг улам аштай болгосон чад. Монгол улсын тусгаар тогтолын хэрэгт, мөн түүнчлэн манай сирны харилцаанд хөндлөнгөөс учруулж байсан илэрхийй даралт, тогтор замарсны нэг илрэл болсон юм. Тухайлдаад хэлбэл, манай тусгаар тогтолд Хятадын болон Японы цэргийн түрэмгийн түүдээс шууд аюул учруулж байсан туйлын хүнд үе дуусч, тэдний туслаагаар гарч байсан дотоодын самуун, түүнээс уршигласан шалтгаалаг, гүтэлэг, дайсанталын шувтарга нь болж байв.

Төгөө талаас, тэр үед үүсэн бүрэлдэж байсан “ардын арчилсан”
Дын булэг, мөн шинээр тусгаар тогтоносон улсуудтай холбоо
төгрөг тогтоо зам наэгдэж байсан билээ.

Хүнийг бэлтгэх ажлын чиглэлийн талын улсын гадаад харилцааны эзэнтай зүйл болсон гэж би баярлаж явдаг юм. Урьдаас зориж тээгээ тээгэлжий яссан ч гэсэн тийхүү олдсон ховор болопцог буран шаардлагах боловсролыг эзэмшихийн тул мэрийн

Тэгээр ОУХДС-ийн босгыг алхсан билээ.

Чий талын зарим хүний мечид ойлготын улмаас бид Москвад
тийн элсэлт эхпэхээс бараг нэг сарын өмнө очсон ч гэсэн,
тийн ГЯЯ-наас тусгайлан анхаарч боловсон хүний хэлтсийн
түргууль дээр очиж удирдлагад нь бидний танилцуулж өгч
санаж байна. Бид Москвагийн ОУХДС-д суралцахаар дотно
затай орноос нь ирсэн анхны оюутнууд байсан учир
тийн тал тийхүү онцлон анхаарч байсан гэж боддог юм. Учний
зэг дурдахад дайны дараах анхны жилүүдэд бидэнд дээд
профессор багш нарын хангамжийн А зэрэгтэй картыг
тайлан бөгөөд ер нь биднийг гачиг-дуулахгүй тул бухий л
боловхор анхаарч байсан юм.
Тийн дэд элсүүлэн авахын хувьд бол биднийг өөрийн иргэдээс
тэгээр үзэж, олон төрлийн шалгалт аваагүй юм. Орос

хэлээр цээж бичлэг хийлгэхэд С.Аварзэд хамгийн дээд үнэлгээ авсныг санаж байна. Бас англи хэл сурах хүсэлтэй байсан Ш.Бира О.Хосбаяр билд гуравтай нэг багш уулзаж англи үсгийн дуудлага, ой зуурын зарим уг, өгүүлбэрүүд асуугаад Ш.Бира арай илүү бэлтгэлтэй байна гэсэн ойлголт өгсөн шиг санагдана. Улсын их сургуульд суралцаж байхдаа нэг орос багшийн байгуулсан англи хэлний дугуйтганд цөөхөн цаг суж “саваагүйтэж” явсан маань бага боловч ашигтай болсон нь харагдсан юм.

2. Аньхи алхмууд

АЛДЫН ХУВСГАЛЫН ЗОЖИЛИЙН ОЙН ӨМНХЕН, МОСКВАГИЙН ОУХДС-
ИМГОЛ-ХЭСТИЙН АНХНЫ ТӨГСЛӨТ БОЛЖ Ш.БИРА, Б.ЛОЧИН, Т.ПУРЭВЖАЛ,
ШИБДАЯР БИД ТАВ (С.Аварзээд өвчний шалтгаанаар НЭГ ЖИЛ
СИЛПСОН) 7 ДУГААР САРЫН ЭХЭЭР УЛААНБААТАРТ ИРСЭН ЮМ. ТАВАН
ШИЛДЭГ БҮГД НАСАУ-ЫГ ХУЛЭЭН ЗЕВШЕӨРЧ ДИПЛОМАТ ХАРИЛЦАА
СИЛПСОН НЬ МАНАЙ ХУВЬД ТУХЭН УЧИР ХОЛБОГДЛОЙ ЗҮЙЛ БОЛСОН
ДИПЛОМАТИЙН ӨМНХЕХ 1948 ОНД БНАСАУ-ТАЙ БАС АЛБАН ёСНЫ ХАРИЛЦАА
БАЙВ.

ЗОЖИЛИЙН ОЙН БАЯРТ ОРОЛЦОХООР ТЭРЧЕЙН "АРДЫН АРДЧИЛСАН" 9
ДИПЛОМАТИЙН ДОТОР БНАСАУ-ЫН ӨНДЕР ХЭМЖЭЭНИЙ ТӨЛӨӨЛӨГЧИД АНХ УДАА
МАНАЙ УЛС ТУСГААРЛАГДСАН БАЙДЛААС АНГИЖИРЧ БАЙГААГИЙН
СОЛПСОН ЮМ.

ДАДАД ОНЫ ЭХЭР АЗИ, НОМХОН ДАЛАЙН БУС НУТГИЙН НАПЭД
ТУХАЙБАЛ, СОЛОНГОСЫН ХОЙ БА ЭНЭТХЭГ-ХЯГАДАД ХОЁР
МЕРГЕЛДВЕЕНИЙ ТҮЙМЭР ДҮРЭЛЗЭЖ ТУГШУРТЭЙ БАЙСАН ХЭДИЙ
ОЛОН УЛСЫН БАЙДАП БАЭЖИЖ, ХАРИЛЦАА НЬ ЕРГЕЖИХЕД

ОУХДС-ийг тэсвэд мийн мэдлэгийн хүрээ тэлсэн, юмыг ухаж талаар нэлээд бойжин төлөвшсөнний байгаа талархалтай неж явдаг юм. Гэвч өмнөх сурь мэдлэг маань даан ч хомс байсан нутгийн улам ихийг сурхад олигтой тшиг тулгуур бологчийг ажиллах шаардаа мэдэрсээр байлаа. Ерөнхий мэдлэгийн догоолдын нөлөөний ажилд олон язваар тусдаг байлаа. Аливаа үйл явдал тусчны харахаас өмнө түүний өнгө аясын эхний илэрээр нь таньж байнаас бэлтгэлтэй хандах чадвар тааруухан байдаг байлаа. Үүнээс тусчны отг хоцрохгүйн тулд бусдын бэлэн мэдээлэл, дүгнэлтэд тусчны явдал ховоргүй гардаг байлаа.